

Метью Рожанський

Джордж Ф. Кеннан, політика стримування та проблема Росії для Заходу на сучасному етапі ¹

Стаття розглядає політику стримування, розроблену американським дипломатом Джоржем Ф. Кеннаном на початку «холодної війни». Автор аргументує думку, що сьогоднішні обставини конфлікту між Росією та Заходом суттєво відрізняються від періоду «холодної війни», однак вони становлять загрозу для європейської безпеки та стабільності й вимагають обережної та всебічної відповіді Заходу. Стаття пояснює, чому відповіддю Кеннана на загрозу з боку Москви стала політика стримування та розглядає потенційні можливості використання його аргументів у теперішньому конфлікті.

Ключові слова: політика стримування, Джордж Ф. Кеннан, радянська загроза, Росія, Кремль, «холодна війна», «гібридна» війна, Україна, Донбас, російські студії.

The article analyzes the policy of "containment" developed by U.S. diplomat George F. Kennan in the early Cold War period. The author argues that the circumstances around the conflict between Russia and the West today differ from those of the Cold War, but pose a threat to European security and stability. Thus, they demand a careful and comprehensive Western response. The paper studies Kennan's containment policy as a specific answer to the Soviet threat and looks for potential ways to apply Kennan's arguments in the present day conflict.

Keywords: Containment policy, George F. Kennan, Soviet threat, Russia, Kremlin, NATO, Cold War, "hybrid war", Ukraine, Donbas, Russian area studies.

¹ Статтю було вперше надруковано в журналі Дослідницького центру НАТО. Див.: Matthew Rojansky George F. Kennan, Containment, and the West's Current Russia Problem // NATO Defense College. – Research Paper. – No. 127 (January 2016). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=893>.

З кінця 1940-х до 1980-х років у центрі західної стратегії подолання «холодної війни» перебувала американська політика стримування сили та впливу Радянського Союзу, розроблена на основі впливових статей американського дипломата Джорджа Ф. Кеннана. У даних статтях, написаних Кеннаном на початку «холодної війни», автор вбачав експансіоністські мотиви зовнішньої політики Радянського Союзу і вважав, що вони ставили під загрозу основи економічного процвітання, політичної стабільності та інші важливі інтереси Заходу. Відповідно, Кеннан запропонував «довготривале, терпляче, однак рішуче й пильне стримування експансіоністських намірів Росії»¹ в Європі та по всьому світу.

Очікувалося, що по завершенню «холодної війни» політика стримування, як філософія взаємовідносин між Сходом та Заходом, відійде в історію, однак сучасний стан цих відносин можна без перебільшення назвати ерою «нового стримування», адже США, НАТО та Європу знову закликають стримати, обмежити та протистояти політиці Росії, в якій вбачають загарбницькі наміри та деструктивний вплив на решту світу². З точки зору Заходу, зараз можуть існувати вагомі причини повернутися до політики стримування Росії³. Саме тому важливо знову розглянути ключові припущення, на основі яких Кеннан розробив дану політику на початку «холодної війни», та запитати, чи сучасний стан відносин між Сходом і Заходом вимагає саме такої відповіді, і якщо так, то на підставі чого її можна було б запровадити?

Ця стаття аргументує, що хоча сьогоднішні обставини конфлікту між Росією та Заходом суттєво відрізняються від періоду «холодної війни», вони все ж становлять серйозну загрозу для європейської безпеки та стабільності й вимагають обережної та всебічної відповіді Заходу. Стаття пояснює, чому відповіддю Кеннана на загрозу з боку Москви стала політика стримування та розглядає

¹ Kennan G. The Source of Soviet Conduct // *Foreign Affairs*, (25). 1947. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.foreignaffairs.com/artidcs/russian-federation/1947-07-01Vjourccs-savict-conduct>.

² Rubin J. What a real Russian policy would look like // *Right Turn, The Washington Post*, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.washingtonpost.com/blog/rLghi-turn/wp/2015/12/01/what-a-real-russia-policy-would-look-like/?tid=hybrid_content_2_na.

³ Chausovsky E. Why the U.S. Feels it Must Contain Russia // *Stratfor Global Intelligence*, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.stratfor.com/analysis/why-us-feels-it-must-contain-russia>.

потенційні можливості використання його аргументів у теперішньому конфлікті. Стаття також пояснює, що Кеннан розумів політику «стримування» в першу чергу як невійськову стратегію, зосереджену на визнанні слабкостей супротивника. Водночас Кеннан закликав Захід посилювати свою здатність долати нагальні проблеми та заохочував інших робити те саме. Нарешті, стаття нагадає, що Кеннан робив особливий наголос на тому, що перемога над Радянським Союзом вимагатиме неабиякої здатності Заходу розуміти Росію. На жаль, як зауважив би Кеннан, цієї здатності сьогодні бракує.

Росія та Захід під час «холодної війни» й сьогодні

*«Росіяни розраховують на довготривале протистояння, й вони вважають, що вже досягли в ньому значних успіхів».*⁴

Військові втручання Росії на пострадянському просторі, зокрема в Грузії у 2008 році та в Україні, починаючи з 2014 року, змусили сусідні країни Європи непокоїтись через власну безпеку, тим більше, що Росія посилює свою військову спроможність. Це, в свою чергу, привернуло увагу до Статті 5 Договору про колективну безпеку НАТО, в якому дається обіцянка колективного захисту. Це особливо важливо для Балтійського та Чорноморського регіонів, адже тут країни-члени НАТО безпосередньо межують або з Росією, або з її найуразливішими пострадянськими сусідами. Вважається, що саме в цьому регіоні Росія може використовувати свою військову, економічну та політичну силу⁵.

Багато європейських країн та міжнародних спостерігачів почали також відмічати шкідливий вплив невійськової сили Росії в близькому зарубіжжі та на глобальному рівні, саме так, як за часів «холодної війни» Захід сприймав як загрозу вплив Радянського Союзу⁶. Тому, окрім застосування економічних, дипломатичних та політичних санкцій як прямої відповіді на дії Росії в Україні, на які Росія відповіла контрсанкціями, уряди за-

⁴ Kennan G. The Source of Soviet Conduct // *Foreign Affairs*, (25), 1947.

⁵ Fallon M. Russia a threat to Baltic states after Ukraine conflict, warns Michael Fallon // *The Guardian*, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.theguardian.com/politics/2015/feb/19/russia-a-threat-to-baltic-states-after-ukraine-conflict-warns-michael-fallon>.

⁶ Goldberg E. Russia: And the Danger of an Irrelevant Gas Station // *The World Post, Huffington Post*, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.huffingtonpost.com/edward-goldberg/russia-and-the-danger-of_b_8327376.html.

хідних країн почали відслідковувати та ретельно вивчати дії Росії на власних теренах, а саме: російські інвестиції, дипломатичну та культурну активність та її зв'язки з місцевими політиками. Усе це, в свою чергу, нагадує суперництво часів «холодної війни» не лише в кількості озброєння, але й в ідеології, економіці та дипломатії¹. Бачимо навіть на диво значну стилістичну та структурну схожість між нинішнім конфліктом Сходу та Заходу та їх відносинами впродовж «холодної війни». Кожна зі сторін демонізує іншу і в більшості випадків це витіснило зважений діалог, не кажучи вже про критичну самооцінку. Як зауважив Роберт Легволд, обидві сторони відтоді поставлені в умови, коли вони мають вважати одна одну відповідальною за зумовлену кризу і кожна зі сторін зображує іншу як таку, що цілеспрямовано та підступно намагається скористатися ситуацією, аби зашкодити, знецінити або ж підірвати інтереси іншої². Фактично, політичні лідери почали щоразу вішати один на одного ярлики ворогів та повністю піддалися спокусі вбачати один в одному загрозу³.

Найпроблематичнішою структурною схожістю нинішнього конфлікту між Сходом і Заходом та найгірших десятиліть «холодної війни» може вважатися повторення опосередкованих конфліктів (*proxy conflicts*) між Росією та Заходом. Звичайно, збройні конфлікти із залученням російських військ виникали в межах кордонів пострадянського простору впродовж 1990-х років і пізніше. Тоді ж Росія та Захід гостро розходилися в питанні вирішення багатьох криз та конфліктів від Балкан до Близького Сходу. Однак вперше за десятиліття впродовж останніх двох років ми стали свідками не лише військових конфліктів між силами, які підтримувалися, озброювалися та навчалися за

допомогою країн Заходу, і силами, котрі підтримувалися Росією в Сирії та Україні. Йдеться також про численні повітряні перехоплення між НАТО і Росією, та навіть випадок у листопаді 2015 р., коли збройні сили Туреччини – країни-члена НАТО, – збили російський літак⁴. І це не окремі епізоди, що траплялися у гармонійному міжнародному середовищі. Вони радше демонструють наскільки обидві сторони намагаються відокремити друзів від ворогів на глобальному рівні та зберегти вигідні міжнародні союзи й коаліції, нагадуючи геополітичні «блоки» часів «холодної війни»⁵.

Звичайно, така смілива аналогія, проведена між нинішнім конфліктом Росії та Заходу і часами «холодної війни», зведеться нанівець, якщо брати до уваги сучасний дисбаланс російських та західних сил. Хоча Росія значно покращила свої позиції після економічного, демографічного та політичного краху, що стався внаслідок розвалу східноєвропейської та радянської імперій у 1989–1991 роках, вона й близько не дорівнює Сполученим Штатам в економічному сенсі, у рівні людських ресурсів та звичайних озброєнь, а НАТО та західному світу в цілому – й поготів. Росія вже навіть не домінуюча сила в Євразії, якщо брати до уваги значно багатший та розвиненіший Китай, який також стрімко нарощує власні дипломатичні та політичні м'язи. З практичної точки зору, єдині географічні території, де Росія здатна врівноважити або потенційно перевершити Захід, лежать у межах її пострадянських кордонів. Але навіть тут використання нею більшої сили проти відносно слабких суб'єктів залежить від її власного величезного ядерного арсеналу, який, як сподівається Росія, буде тим стримуючим чинником, що зупинить протидію Заходу⁶.

Навіть якщо вважати, що Росія та Захід вступили у геополітичне суперництво за пострадян-

¹ Kramer A. Russia Seeks Sanctions Tit for Tat // *The New York Times*, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nytimes.com/2014/10/09/business/russian-parliament-moves-closer-to-adopting-law-on-compensation-for-sanctions.html?_r=0.

² Legvold R. Managing the New Cold War // *Foreign Affairs*, (93 (4)), 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2014-06-16/managing-new-cold-war>.

³ Green J. Pentagon: Russia poses existential threat' to the US once again // *WTOP*, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wtop.com/national-security/2015/08/pentagon-russia-poses-existential-threat-us/>; Sonne R. U.S. Is Trying to Dismember Russia, Says Putin Adviser // *The Wall Street Journal*, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wsj.com/articles/u-s-is-trying-to-dismember-russia-says-putin-adviser-1423667319>; Nye J. The Challenge of Russia's Decline // *Project Syndicate*, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.project-syndicate.org/commentary/russia-decline-challenge-by-joseph-s-nye-2015-04>.

⁴ Turkey's downing of a Russian warplane – what we know // *BBC News*, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-34912581>.

⁵ Спроби Росії задобрити, стримати або примусити її найближчих сусідів у пострадянському просторі аби ті підтримали її позиції щодо України, яскраво свідчать про мету та потенційні труднощі утримання «блокової» позиції часів «холодної війни» в нинішніх суперечливих питаннях європейської безпеки. Див.: Taylor A. Why Kazakhstan and Belarus are watching Crimea very, very carefully // *The Washington Post*, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2014/03/11/why-kazakhstan-and-belarus-are-watching-crimea-very-very-carefully/>.

⁶ Colby B. and Solomon J. Facing Russia: Conventional Defense and Deterrence in Europe // *Survival*. – Vol. 57. – Issue 6, 2015.

ський простір у стилі «холодної війни», все ж внутрішній і глобальний контекст сучасного конфлікту ще жодним чином не може дорівнятися до початку «холодної війни». Незважаючи на відмінні медійні наративи, а також накладання санкцій та контрсанкцій, люди в Росії та на Заході наразі набагато більше взаємопов'язані завдяки торгівлі, професійним, суспільним та сімейним зв'язкам, ніж будь-коли в минулому. Обидві сторони також активно співпрацюють з Китаєм та втягнуті у процеси світової економіки. Ідеологічні елементи нинішнього конфлікту, що лежать у площині питань забезпечення прав людини, демократичної легітимності та міжнародного права, все ж є значно меншими, порівняно з тотальною ідеологічною боротьбою часів «холодної війни», яку вільні ринки капіталізму та комунізму вели один проти одного¹. Більше того, навіть в ситуації загального погіршення відносин Росія та Захід підтримували певні канали комунікації та успішно співпрацювали у вирішенні важливих проблем глобальної та регіональної безпеки, зокрема при укладанні ядерної угоди з Іраном².

Однак нагадування про те, що світ змінився, а «холодна війна» вже давно в минулому, є слабким заспокоєнням для урядів та суспільств, стурбованих агресивними діями Росії в Україні. Ці дії сигналізують про наміри Росії підірвати ту відносну безпеку і стабільність, якою насолоджувалася Європа протягом останньої чверті століття. Ті західні експерти, хто відкидає парадигму «нової холодної війни» і не відчуває сьогодні прямої загрози з боку Росії, виправдовують нову політику «стримування» тим, що важливість заспокоєння знервованих європейських сусідів значно більша за ціну втраченого партнерства й взаємодії з Росією, які й так можуть виявитися цілком ілюзорними. Врешті-решт, на думку русоскептиків, керівництво Росії було нещирим відносно своїх намірів в Україні, Сирії чи будь-де, в той час як фінансовані нею ЗМІ беруть участь у системній та глобальній дезінформаційній кампанії³. Як, питають вони, ми маємо ціну-

вати партнерство з режимом, котрому не можна довіряти?⁴

Необхідність у стримуванні тоді і тепер

*«Саме це вимагатиме від Сполучених Штатів впевненого переходу до політики рішучого стримування, націленого протистояти росіянам у будь-якій точці, де вони демонструють посягання на інтереси мирного і стабільного світу».*⁵

Може здатися, що спільні перцепції країн Заходу російської загрози виправдовують відновлення певної «доктрини стримування» і сьогодні, чверть століття після завершення «холодної війни». Не дивно, що Джорджа Ф. Кеннана, як інтелектуального батька політики «стримування», знов часто цитують в обґрунтуванні повернення до такого підходу⁶. Але чи порадив би Кеннан застосувати таку політику у відповідь на нинішню кризу в відносинах між Сходом та Заходом і, якщо так, то чи відрізнялася б вона від сучасної політики?

Не викликає сумніву, що в знаменитій «Довгій телеграмі» 1946 року та в не менш відомій статті «Витоки російської поведінки», виданих Кеннаном під псевдонімом «Містер Х», він виступав за курс потужного опору радянському експансіонізму. Цей курс Кеннан та інші визначали як «доктрину стримування». Кеннан навіть описав радянську зовнішню політику в термінах, що використовуються сьогодні на Заході для опису узгодженого розуміння сучасної зовнішньої політики Росії. За Кеннаном, радянські лідери щиро вірили в те, що світ охопили масштабні ідеологічні суперечності. Тому вони намагалися розповсюдити радянський світогляд та політичний вплив усіма можливими засобами. З іншого боку, як прагматики, радянські лідери були схильні тиснути лише тоді, коли це було «вчасно та доцільно», й відступали, коли наражалися на спротив⁷.

⁴ Chorley M. 'Putin is a thug and a liar': British diplomat tears into Russian President as EU targets banks, arms deals and energy firms // *Daily Mail*, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2709324/Putin-thug-liar-British-diplomat-tears-Russian-President-EU-tightens-economic-stronghold.html>.

⁵ Kennan G. The Source of Soviet Conduct // *Foreign Affairs*, (25), 1947.

⁶ Skidelsky R. Kennan's Revenge // *Project Syndicate*, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.project-syndicate.org/commentary/robert-skidelsky-uses-the-ukraine-crisis-to-revisit-the-west-s-cold-war-era-containment-doctrine>.

⁷ Telegram, George Kennan to George Marshall ["Long Telegram"] / Harry S. Truman Administration File, Eley Papers, 1946. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/cold-war/documents/pdf/6-6.pdf.

¹ Rojansky M. Triple Threat: America, China and Russia on the Path to Conflict? // *The National Interest*, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nationalinterest.org/feature/triple-threat-america-china-russia-the-path-conflict-14020>.

² Lukyanov F. US-Russia Mideast cooperation in balance over Ukraine? // *Al-Monitor*, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/03/ukraine-middle-east-russia-syria-us.htm> 1#.

³ Russia 'Dishonest' About Counteroffensive Actions // *CBN News*, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cbn.com/cbnnews/world/2014/August/Russia-Dis-honest-About-Counteroffensive-Actions/>.

Відповідно, найчастіше цитована рекомендація Кеннана в рамках політики «стримування» стосувалася спротиву експансіоністським крокам Радянського Союзу будь-де й будь-коли. Кеннан закликав «наносити спритні та обережні контрудари [спрямовані проти радянської зовнішньої політики] в різних географічних точках та щодо різних політичних питань». Такі контрудари могли застосовуватися і на теренах самих західних країн, і в по всьому світу, де б не зіштовхувалися інтереси СРСР та Заходу¹.

На думку Кеннана, небезпека експансіоністської радянської зовнішньої політики полягала не лише в окремії ідеології більшовизму, але й у величезній силі та потенціалі самої Росії. Хоча ідеологічні розбіжності зараз значно менші, однак і сьогодні необхідно брати до уваги оцінку Кеннана потенційної шкоди, яку зовнішня політика Росії може нанести інтересам Заходу. «Ця політична сила, – писав Кеннан про Кремль, – повністю контролює енергію одного з найчисленніших народів світу та ресурси найбагатшої країни світу. Сама ця політична сила була породжена глибокими та сильними основами російського націоналізму»².

Кеннанова оцінка методів радянського експансіонізму може бути вдало використана при їх порівнянні з поведінкою лідерів сучасної Росії. У своїй статті 1947 року в журналі *Foreign Affairs* (яка, на жаль, містила елементи расової та культурної упередженості) він описав опортуністський та гнучкий, однак виключно проактивний виклик, що походив з боку Росії:

«Він [Кремль] прокладає свою владу там, де йому це дозволяють; обережність, обачність, гнучкість та підступність – це все цінні якості; і природно, що вони знаходять своє місце в російській чи східній свідомості. Тому Кремль не особливо переймається, коли має відступити перед більшою силою. Якщо над ним не тяжіє тиск часових рамок, він не панікує в ситуації, коли доводиться відступити. Його політичні дії як гнучка течія – вона постійно рухається і пробиває собі дорогу там, де їй це вдається, але все ж просувається до відповідної мети. Основне її завдання – це заповнити кожен доступний закуток та тріщину в гирлі світової влади. Однак якщо він натрапляє на своєму шляху на непоборні перешко-

ди, то сприймає їх по-філософськи та пристосовується до них»³.

Росія сьогодні

Хоча сьогоднішня Росія має скромніші ресурси у сфері національного добробуту, кількості населення та навіть військового потенціалу, вона все ж є силою, з якою потрібно рахуватися. Адже це одна з двох країн з найбільшим світовим арсеналом ядерної зброї, вона є провідним міжнародним гравцем і, безумовно, країною з найсильнішою армією на європейському континенті. Водночас, сьогодні російський «експансіонізм» має різні форми – від відкритого захоплення та анексії території (випадок із Кримом) до прихованіших «гібридних» вторгнень на територію сусідніх держав (випадок з українським Донбасом, Абхазією та Південною Осетією), і, зрештою, до заяв про право на захист етнічних росіян російської діаспори поза межами Росії від Прибалтики до Середньої Азії. Як справедливо стверджував Кеннан щодо радянського експансіонізму, сучасна російська політика відносно її сусідів є прагматичною та гнучкою, однак вона неухильно зосереджена на встановленні сфери впливу, принаймні в її так званому «близькому зарубіжжі»⁴.

Хоча сьогодні Кремль не зацікавлений широко просувати свою специфічну політичну ідеологію державного капіталізму та сильної «вертикалі влади», або ж домінування над територіями поза межами його безпосередніх кордонів, проте він прагне чинити вплив на глобальному рівні у той самий спосіб, як за часів «холодної війни», який описував Кеннан. Основними цілями російської політики щодо Заходу, на думку Кеннана, було «підірвати впевненість держав у власних силах, зруйнувати засоби національної оборони, поглибити соціальну та промислову нестабільність [та] стимулювати будь-яку роз'єднаність». Він попереджав, що в західних суспільствах «бідні будуть налаштовані проти багатих, чорні – проти білих, молоді – проти старих, новоприбулі – проти місцевих мешканців тощо»⁵. Ці ж підходи відображають спонсоровані Росією медіа, бачимо їх і в політичній діяльності Росії на Заході та поза його межами.

³ Kennan G. The Source of Soviet Conduct // *Foreign Affairs*, (25), 1947.

⁴ Beaumont R. Russia makes latest high-risk move to keep pieces of its 'near abroad' in check // *The Guardian*, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.theguardian.com/world/2014/mar/02/russia-moves-keep-near-abroad-soviet-states-in-check>.

⁵ Telegram, George Kennan to George Marshall ["Long Telegram"] / Harry S. Truman Administration File, Eley Papers, 1946.

¹ Kennan G. The Source of Soviet Conduct // *Foreign Affairs*, (25), 1947. – P. 11.

² Telegram, George Kennan to George Marshall ["Long Telegram"] / Harry S. Truman Administration File, Eley Papers, 1946.

За останні роки було багато написано на тему фінансованих Росією телеканалів та її активності в соціальних мережах на глобальному рівні. На Заході Росію звинуватили в просуванні вигідного Кремлю викривленого та пропагандистського нарративу¹. Дехто навіть вбачає у діяльності російських медіа ключовий компонент так званої «гібридної» загрози, який Росія поширює на своїх найближчих сусідів, включно з країнами-членами НАТО². Самі ж росіяни стверджують, що російські міжнародні ЗМІ нічим не відрізняються від ЗМІ будь-яких інших держав, тим більше Сполучених Штатів, котрі десятиліттями мали величезну глобальну присутність³. Як би там не було, але не має сумніву в тому, що фінансовані Росією телеканали, радіокомпанії, новинні агентства й інтернет-портали, а також армії проплачених мережевих «тролів» діють на Заході з метою розігрівання антиурядових політичних поглядів, та ще більшого підризу довіри до ключових західних інституцій – від національних та місцевих урядів до основних корпорацій та провідних НУО⁴.

Активність російських медіа на Заході доповнюється прокремлівською політичною активністю, спрямованою на посилення не лише близьких інтересам Росії політик, а також і на встановлення зв'язків із екстремістськими політичними групами правого та лівого спрямування. Такі контакти виходять за межі звичайної підтримки настроїв найактивніших критиків Сполучених Штатів, НАТО та встановленого у Європі порядку, оскільки включають також і надання прямої фінансової підтримки політичним партіям та навіть виплати гонорарів окремим політикам за надання консультацій⁵. Зно-

ву ж таки, думки Кеннана щодо радянського втручання у внутрішні справи західних країн виявляються доречними і в ситуації теперішнього конфлікту. «Там, де є невпевненість, – писав Кеннан, – вона мала б бути поглиблена; там, де вона відсутня, – вона буде створена. Жодна можливість для дискредитації та створення перепон на шляху до єдності та згуртованості не буде втрачена»⁶.

«Доктрина стримування» Кеннана

«Саме тут знаходиться точка перетину внутрішньої та зовнішньої політики. Кожна смілива та рішуча дія, спрямована на вирішення внутрішніх проблем нашого суспільства, збільшення впевненості у власних силах, посилення дисципліни, моральності та духу єдності наших людей, є дипломатичною перемогою над Москвою, що варта тисячі дипломатичних нот та спільних комюніке»⁷.

Вражаюча схожість між тим, як Кеннан розумів радянську зовнішню політику на початку «холодної війни», та сьогоднішніми широко зафіксованими трендами у ставленні Росії до Заходу підштовхує до висновку, що його аналіз справді може бути релевантним для розробки цілісної відповіді країн Заходу на виклик Росії. Західні політичні лідери вже активно дискутують та широко підтримують основні складові політики стримування Кеннана, особливо в частині, яка стосується рекомендацій бути пильним та завжди напоготові, а також сильним та обороноздатним для відсічі російській експансії⁸. Це особливо стосується НАТО, декларація якого, прийнята в рамках Уельського саміту 2014 року, визнала агресивні дії Росії проти України такими, що підірвали основи «цілої, вільної та мирної» Європи, та ще раз наголосила на мандаті НАТО забезпечувати колективну оборону, безпеку та кризовий менеджмент⁹. Варшавський саміт НАТО у 2016 році, вірогідно, також сфокусується на наявних можливостях Альянсу відповідати російській агресії на терито-

¹ Kates G. Russia's Media Machine Looks West // *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rferl.org/content/russia-media-machine-looks-west/26767603.html>.

² Johnson D. Russia's Approach to Conflict – Implications for NATO's Deterrence and Defence // *Research Paper*. – No. 111. / NATO Defense College, Rome, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ndc.nato.int/download/downloads.php?icode=449>.

³ Babich D. Why West paints Putin as villain & Russian media his evil servants // *RT*, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rt.com/op-edge/317524-west-syria-ukraine-putin-propaganda/>.

⁴ Kofman M. and Rojansky M. A Closer look at Russia's "Hybrid War". – Washington, D.C.: Wilson Center, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/7-KENNAN%20CABLE-ROJANSKY%20KOFMAN.pdf>; Chen A. The Agency // *The New York Times*, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nytimes.com/2015/06/07/magazine/the-agency.html>.

⁵ In the Kremlin's pocket // *The Economist*, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economist.com/news/briefing/21643222-who-backs-putin-and-why-kremlins-pocket>.

⁶ Telegram, George Kennan to George Marshall ["Long Telegram"] / Harry S. Truman Administration File, Elsey Papers, 1946.

⁷ Ibid.

⁸ Mohammed A. and Zengerle R. In U.S. strategy on Ukraine, a whiff of Kennan's 'containment' // *Reuters*, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reuters.com/arti-cle/2014/03/07/us-ukraine-crisis-containment-idUSBREA2600320140307>.

⁹ Wales Summit Declaration, European Parliament, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/sede/dv/sede240914wales-summit_/sede240914walessummit_en.pdf.

рнях від країн Балтії до Чорноморського регіону та решти світу¹.

Попри його пізніші застереження щодо включно військової відповіді на радянську загрозу, а також відверту критику ідеї розширення НАТО після «холодної війни», Кеннан підтримував центральну роль НАТО в структурі європейської безпеки². Він сам брав участь у розробці стратегії, що включала в себе пропозиції США створити Північноатлантичний альянс та започаткувати план Маршалла – двох ключових інструментів політики стримування в Європі³. Все ж, при ближчому аналізі, стає зрозумілим, що Кеннан вбачав у стримуванні щось більше, ніж геополітичну гру на кшталт «битви з гідрою» та змикання рядів військових сил Заходу задля контрзаходів у відповідь на будь-яку радянську провокацію. Кеннан вважав, що саме Захід, а не Кремль, має формувати політичний порядок денний. Він був переконаний, що цей виклик Заходу «під силу [...] і навіть без того, аби вдаватися до будь-яких масштабних військових конфліктів»⁴.

Впевненість Кеннана у можливості стримати радянську загрозу та попередити відкритий військовий конфлікт засновувалася на його вищезгаданому аналізі основного російського підходу до проекції сили. Оскільки росіяни були схильні роз-

глядати геополітичну конкуренцію як довготривалу боротьбу (а значить були потенційно готові поступитися певними позиціями, зустрівши рішучий спротив), Кеннан радив вдаватися до стримування як до високоефективного способу попередження ситуацій, за яких розходження в інтересах переростало б у масштабний конфлікт між Росією та Заходом. «Якщо супротивник володіє значною силою та явно демонструє готовність її застосувати, йому насправді не так часто доводиться це робити, розмірковував Кеннан, – то ж якщо ситуації будуть належно врегульовані, нам не потрібно буде “трати м’язами” задля збереження власного статусу та обличчя»⁵.

Так само Кеннан застерігав від надмірно зухвалих, нестриманих відповідей на радянську загрозу, котрі, за його побоюваннями, росіяни могли б розцінити як слабкість, або котрі могли б загнати Кремль у внутрішньополітичний глухий кут, де він змушений буде нарощувати сили:

«[...] Однак важливо відмітити, що така політика не має нічого спільного з відвертою грою на публіку: з її погрозами, зухвалістю, вдаваною всемогутністю чи просто “твердістю”. Хоча Кремль в цілому гнучко реагує на політичні реалії, його дії часто враховують питання престижу. Як і будь-який інший уряд, в результаті нетактовних та загрозливих жестів він [Кремль] може бути поставлений у ситуацію, коли він не зможе поступитися своєю позицією навіть всупереч здоровому глузду. Російські лідери добре знають людську психологію і саме тому вони чудово розуміють, що втрата витримки або самоконтролю ніколи не є джерелом сили у сфері політики. Вони швидко використовують такі свідчення слабкості на свою користь. Виходячи з цього, невід’ємною складовою успішного поведіння з Росією є неодмінне збереження спокою та зібраності іноземними урядами, а також висунення вимог до Росії в такий спосіб, аби залишити їй шлях до відступу, котрий би не надто зашкодив її престижу»⁶.

Якби сьогодні Захід захотів скористатися мудрістю Кеннана, він мав би знайти баланс між демонстрацією колективної політичної волі, необхідної для забезпечення реального стримування, та прокладанням шляху до переговорів задля узгодження розбіжностей, початку часткової співпраці та навіть поступового примирення між Росією та Заходом. У час постійного випробову-

¹ Karl-Heinz Kamp. The Agenda of the NATO Summit in Warsaw, Bundesakademie für Sicherheitspolitik // Security Policy Working Paper. – No. 9. – 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.baks.bund.de/sites/baks010/files/working_paper_security_policy_9_2015.pdf.

² Кеннан називав розширення НАТО по завершенню «холодної війни» «трагічною помилкою» і був стурбований тим, що цей крок може дати початок «новій холодній війні». Він передбачав, що «росіяни поступово реагуватимуть доволі агресивно і це вплине на їхню політику», та фактично спрогнозував один із найбільших політичних викликів, що сьогодні стоять перед НАТО, а саме зобов’язання «захистити цілий ряд країн, навіть не маючи на те ресурсів, ані серйозного наміру це забезпечити». У статті в *The New York Times* 1998 року, в котрій Том Фрідман наводить занепокоєння Кеннана, він висловлює надію, що «сили глобалізації, що об’єднали Європу, у поєднанні з новими угодами щодо контролю над озброєннями, виявилися настільки потужними, що Росія, незважаючи на розширення НАТО, стане на шлях демократизації та вестернізації й поступово долучиться до відносно слабко об’єднаної Європи». Як тепер стало очевидно, ця надія не справдилася, а дебати доцільності розширення Альянсу по завершенню «холодної війни» виникають за кожної кризи у відносинах між Росією та Заходом. Friedman T. Now a Word From X // *The New York Times*, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nytimes.com/1998/05/02/opinion/foreign-affairs-now-a-word-from-x.html>.

³ Milestones: 1945-1952: Kennan and Containment, 1947. // U.S. Department of State Office of the Historian, (n.d.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/kennan>.

⁴ Telegram, George Kennan to George Marshall [“Long Telegram”] / Harry S. Truman Administration File, Eley Papers, 1946.

⁵ Ibid.

⁶ Kennan G. The Source of Soviet Conduct // *Foreign Affairs*, (25), 1947.

вання європейської і трансатлантичної єдності новими кризами досягнення такого делікатного балансу є непростим завданням.

Найскладнішою складовою успішної стратегії стримування – про яку або забувають, або хибно тлумачать – є кеннанівське передбачення того, що радянська система зруйнує себе саму через її внутрішні суперечності, реакційне керівництво та фундаментальні структурні недоліки (тут Кеннан, власне, перевернув з ніг на голову марксистсько-ленінське твердження про капіталізм, який теж начебто ніс у собі «зерна власного занепаду») ¹. Кеннан радив не піддаватися на жодну провокацію, не вдаватися до необдуманих дій в ім'я превентивної безпеки та не вести ризикованих інтервенцій всередині самої Росії, а зайняти позицію стратегічного вичікування, адже більшість із того, що на позір становить загрозу з боку радянської влади, насправді рано чи пізно спричинить її власний крах.

Отже, ідеї Кеннана пропонують життєво важливі уроки в контексті сьогоденних відносин між Росією та Заходом. Наприклад, факт іманентної ворожості радянських лідерів до Заходу та всього капіталістичного світу, або, як казав Кеннан, кремлівської «агресивної непримиренності», був лише свідченням схильності більшовицького режиму до параної та самоізоляції ². Більше того, за словами Кеннана, внаслідок «заперечення росіянами об'єктивної істини, власне кажучи, їхньої невіри в її існування, коли їм наводять факти, в них вони схильні вбачати лише інструмент досягнення тої чи іншої прихованої мети» ³. Західні політики вже звернули увагу на схожу болісну самоізоляцію ⁴ та умисно оманливу або маніпулятивну поведінку з боку нинішнього керівництва Росії ⁵.

За Кеннаном, успішна стратегія стримування не вбачала б у такій проблемній поведінці Росії загрози, що вимагає силової відповіді з боку Заходу, а радше сприймала б її як підтвердження внутрішньої крихкості сучасної російської політичної системи. Іронія полягає в тому, що саме різка риторика Заходу у відповідь на провокації Росії в сфері

прав людини, а також щодо української та сирійської кризи, сприяла зростанню популярності президента Путіна з доволі низького рівня у 60 % перед його переобранням у 2012 році, до 80 % чи навіть вище впродовж двох останніх років ⁶. Якщо російське керівництво і справді вело нечесну гру щодо України та Сирії, ізолювало російський народ і російську економіку від решти світу, тоді «стримування» в розумінні Кеннана мало б лише означати «зберігайте спокій та чекайте», як часто казали британці під час Другої світової війни.

Навіть якщо Росія витримає шквал економічної та політичної ізоляції, спричиненої її ворожими діями в Україні, впродовж наступних десятиліть вона стоятиме перед екзистенційним викликом, породженим її власними діями. Знову ж таки, прозорливість Кеннана залишається актуальною. Він попереджав, що, незважаючи на вдавану могутність, у своїй основі радянський режим був фундаментально слабким, і що ця слабкість стане очевиднішою в час його спроб подовжити своє перебування при владі чи зростити нове покоління керівників: «Вони продемонстрували, що можуть тримати владу. Але ще треба довести, що вони зможуть тихо та мирно передати її іншим. Тягар їхнього правління та нестабільність подій на міжнародній арені вже підірвали силу та сподівання великого народу, яким вони керують» ⁷.

Якщо Захід прагне радикально трансформувати політичний курс Росії шляхом змін у структурі мислення її сьогоденного керівництва, тоді його політика цілковито приречена на поразку. Такий підхід помилково підміняє важливість нагальності та значно виходить за межі дійсних можливостей Заходу впливати на події всередині Росії серед її найближчих сусідів. Як зазначав Кеннан щодо Радянського Союзу під час «холодної війни», росіяни залишаються «значно слабшою силою», порівняно з Заходом в цілому. Таким чином, на його переконання, «успіх насправді залежатиме від рівня єдності, стійкості та рішучості, котрого зможе досягти західний світ. І саме це ми можемо забезпечити власними силами» ⁸.

Дієве стримування, на думку Кеннана, потребувало від країн Заходу не лише єдності в питанні

¹ Ibid.

² Ibid.

³ Telegram, George Kennan to George Marshall ["Long Telegram"] / Harry S. Truman Administration File, Eley Papers, 1946.

⁴ Obama: Russia Is Isolating Itself From the World, [video] // Bloomberg News, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bloomberg.com/news/videos/b/4469c476-4689-466d-bc6a-eff918a49e1f>.

⁵ Good C. Obama Accuses Putin, Russia of Dishonesty on Ukraine // ABC News, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://abcnews.go.com/Politics/obama-accuses-putin-russia-dishonesty-ukraine/story?id=23562277>.

⁶ Treisman D. What you need to know about Putin's popularity // *The Washington Post*, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2014/02/07/what-you-need-to-know-about-putins-popularity/>.

⁷ Kennan G. The Source of Soviet Conduct // *Foreign Affairs*, (25), 1947.

⁸ Telegram, George Kennan to George Marshall ["Long Telegram"] / Harry S. Truman Administration File, Eley Papers, 1946.

протидії кремлівській тактиці «розділяй та володарюй», але й тривкої послідовності у багатьох взаємозалежних сферах внутрішньої політики. Він радив Сполученим Штатам «сформувати та запропонувати іншим країнам таку картину світу, яка була б краща та конструктивніша за ту, що ми бачили в минулому. Недостатньо лише спонукати народи до розвитку таких самих, як у нас, політичних процесів. Багато іноземців, принаймні в Європі, втомлені та налякані досвідом минулого й прагнуть безпеки більше, ніж абстрактної свободи»¹. З плином часу це давнє судження про виснаження та слабкість Європи після Другої світової війни перегукується з новим розумінням тої вразливості до внутрішніх та зовнішніх загроз, яку Європа демонструє сьогодні, що лише підкреслює незмінну потребу в американському лідерстві.

Виклик, що стоїть перед Заходом у питанні реакції на російську агресію в Україні, її експлуатації праворадикальних сил по всій Європі та діяльності її ЗМІ по всьому світові полягає не лише в пошуку відповіді на те, чи захищати союзників по НАТО військовим шляхом. Він також передбачає посилення основ зваженої та успішної політики, безпеки й торгівлі шляхом забезпечення позитивного бачення альтернативного майбутнього. За словами Кеннана, «це радше питання, чи вдасться Сполученим Штатам переконати народи світу, що вони є країною, котра знає, чого прагне, котра успішно справляється з власними внутрішніми проблемами та з обов'язками, що накладаються на неї статусом наддержави, і чи несе вона духовну силу, здатну втриматися серед основних ідеологічних течій сучасності»². Стимування, на думку Кеннана, є утвердженням та поширенням вищезгаданого бачення сили та процвітання Заходу в тій самій мірі, що й вироблення прямої відповіді на дії Росії.

Відсутній елемент: розуміння Росії

«Ми повинні краще інформувати наше суспільство щодо реалій ситуації в Росії. Важливість цього важко переоцінити і лише преса з цим не впорається. Це має бути справою уряду, котрий, очевидно, досвідченіший та поінформованіший щодо реальних проблем»³.

Дії сьогоднішніх європейських та американських політичних лідерів не співмірні тій значній

увазі, яку приділяв Кеннан питанню посилення значення та відновлення довіри до розуміння Заходом питань миру, процвітання та розв'язання проблем у правовий спосіб. Все ж, ці ключові виклики займають помітне місце під час політичних дискусій в рамках президентської кампанії 2016 року в США та під час жвавих дебатів щодо майбутнього Європейського Союзу. Однак використання лише двох рекомендацій з праць Кеннана на тему стримування – тих, що стосуються примусу Росії визнати свою системну слабкість з одного боку, та одночасне просування чіткого і привабливого альтернативного бачення на глобальному рівні з другого, – означало б упущення третьої, найвагомішої складової його аналізу.

Надаючи політичні рекомендації в кінці своєї відомої «Довгої телеграми», Кеннан радить американцям та Заходу в цілому більше дізнатись про Росію та росіян як на офіційному, так і на загально-суспільному рівнях. Він застерігає, що «немає нічого настільки небезпечного або лячного, ніж невідоме»⁴. Згадані слова є особливо правдивими та вагомими сьогодні, та все ж цей ключовий меседж праці Кеннана майже цілком зник за останню чверть століття, починаючи від занепаду Радянського Союзу та завершення «холодної війни».

Хоча ключовий меседж Кеннана про важливість розуміння Росії задля розв'язання пов'язаної з нею зовнішньополітичної проблеми сьогодні як ніколи набув значної ваги, сам Кеннан радше погодився б із тим, що з середини минулого століття постало завдання глибокого переосмислення та подальшого аналізу основ російського світобачення та зовнішньої політики Росії. Чи спроможні США, НАТО або західні країни, колективно чи кожен окремо, зробити це заради розробки ефективної політики щодо Росії? На жаль, відповідь є радше негативною. Хоча тема Росії не сходить зі шпальт випусків новин, впродовж останніх двадцяти років Північна Америка та Західна Європа зробили досить незначні інвестиції в постійний аналіз того, що відбувається в Росії.

У Сполучених Штатах експерти, що займалися Росією, постраждали від тенденцій, пов'язаних з просуванням кількісної методології в науковому середовищі, а також від масштабних скорочень урядових програм на підтримку російських студій, включно з 50-відсотковим скороченням курсів російської мови, що є критично важливим у даному контексті, та майже повною ліквідацією дослідницьких стипендій для громадян США, які

¹ Ibid.

² Kennan G. The Source of Soviet Conduct // *Foreign Affairs*, (25), 1947.

³ Telegram, George Kennan to George Marshall ["Long Telegram"] / Harry S. Truman Administration File, Eisey Papers, 1946.

⁴ Ibid.

займаються вивченням Росії та регіону¹. Скорочення загального числа експертів позначилося і на уряді, адже стимули кар'єрного зростання для аналітиків та дипломатів, котрі допомагають політичним лідерам, було переорієнтовано на вивчення інших регіонів – як-от Близький Схід, або ж на міждисциплінарні проблеми на кшталт боротьби з тероризмом чи просування демократії та економічного розвитку². Протягом того ж періоду в Західній Європі була подібна ситуація: посилювався акцент на дослідженнях проблем Півдня, а не Сходу.

Як зазначено у нещодавньому дослідженні щодо російської експертизи в Сполучених Штатах, «як дисципліна в складі суспільних наук, російські студії заходяться у кризі»³. Факультети політології тридцяти шести найкращих американських університетів у сукупності випускають сім докторів філософії на рік. Фокус на російських студіях є мінімальним (визначений на рівні 25 відсотків)⁴. Ситуація на факультетах економіки та соціології ще проблематичніша, оскільки починаючи з 2009 року лише чотири дослідники, які одержали докторські дипломи з економіки та п'ять з соціології, фокусувалися на дослідженнях Росії. І навіть сфера слов'язознавства, котра включає мову, літературу та культури, перебуває в занепаді, оскільки протягом останніх десяти років лише чверть випускників цих аспірантських програм змогла працевлаштуватися в університетах та почати викладати за спеціальністю⁵. Беручи до уваги спадаючий інтерес до вивчення Росії серед студентів, що був зафіксований впродовж останнього десятиліття, а також скорочення багатьох професорських позицій для фахівців з російських студій, вже не викликає подиву той факт, що все менше студентів університетів слухають курси, пов'язані з російською проблематикою, аби пізніше поповнити когорту політичних, економічних та соціальних лідерів Сполучених Штатів з бодай базовими знаннями про Росію.

¹ Gerber T. The State of Russian Studies in the United States: An Assessment by the Association for Slavic, East European, and Eurasian Studies (ASEEES). – Pittsburgh: Association for Slavic, East European, and Eurasian Studies, 2015. – P. 4–5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pitt.app.box.com/FINAL-ASEEES-assessment>.

² Karoun Dimeirjian. Lack of Russia Experts has some in U.S. Worried // *The Washington Post*, 30 December 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.washingtonpost.com/news/pow-erpost/wp/2015/12/30/lack-of-russia-experts-has-the-u-s-playing-catch-up/>.

³ Ibid. – P. 4.

⁴ Ibid. – P. 4.

⁵ Ibid. – P. 4.

Ситуація зі спеціалізованими знаннями про Росію на Заході не є аж надто кепська. Країни Центральної та Східної Європи змогли забезпечити кращі можливості для аналізу та розуміння Росії. У багатьох випадках це виявилось вкрай важливим для НАТО та Європейського Союзу. Власне, розподіл сфер спеціалізації між Сходом та Заходом став настільки очевидним наприкінці минулого десятиліття, що серед великої кількості суто європейських та євроатлантичних форумів фактично з'явився своєрідний розподіл праці, за якого представники Центральної та Східної Європи взяли на себе основну відповідальність за вивчення та розробку рекомендацій щодо спільної політики стосовно Росії та країн колишнього Радянського Союзу. Утім, для Сполучених Штатів, НАТО та Заходу загалом такого опосередкованого розуміння Росії явно недостатньо для вирішення наявних проблем.

Відновлення експертизи щодо Росії

Якби ми захотіли скористатися порадою Кеннана вивчати Росію зі «сміливістю, неупередженістю [та] об'єктивністю»⁶, яким чином ми могли б посприяти Заходу в розробці та втіленні ефективної і всеохопної політики щодо Росії? По-перше, Сполученим Штатам і Західній Європі необхідно відновити фінансову підтримку розвитку ґрунтовної сфери спеціалізованих знань про Росію та зробити це найвищим пріоритетом національної безпеки. Фінансування вивчення російської мови, стипендій, дослідницьких програм та обмінів є важливим чинником для розширення та поглиблення знань про Росію на Заході, однак ані університети, ані приватний сектор не запропонували альтернатив урядовим програмам дослідження Росії, що були розроблені ще за часів «холодної війни» та пізніше скорочені або повністю закриті. Хоча багато західних урядів і відчувають тиск з боку громадськості через зменшення рівня бюджетних витрат, така інвестиція є порівняно незначною – бюджет усієї американської програми «Title VIII» з вивчення Росії в період її найбільшого розквіту складав близько 5 мільйонів доларів на рік. Необхідно визнати, що це не розкіш, а обов'язкова складова національної безпеки⁷.

⁶ Telegram, George Kennan to George Marshall ["Long Telegram"]. / Harry S. Truman Administration File, Eelsey Papers, 1946.

⁷ Federal Cuts for Eurasian and Eastern European Studies // *Inside Higher Ed*, 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.insidehighered.com/quicktakes/2013/10/23/federal-cuts-eurasian-and-eastern-european-studies>.

Варто зазначити, що Кеннан почав своє вивчення Росії в Берлінському університеті, а згодом здобув практичні знання зі сфери радянської економіки працюючи в дипломатичному представництві США у Ризі (Латвія). Відповідно, особистий академічний та професійний досвід Кеннана, здобутий як у Сполучених Штатах, так і в Європі, нагадує нам про те, що розвиток поглиблених знань про Росію на Заході має бути спільною справою. Як і тоді, сьогодні важливо, щоб університети та дослідницькі центри залишалися бастионами інтелектуальної свободи, але водночас посилювали контакти з урядами й забезпечували їх своєчасною та релевантною з точки зору вироблення політики інформацією шляхом публікації статей, проведення семінарів та надання коментарів у ЗМІ. Окремі установи та експерти з Північної Америки й усієї Європи повинні отримувати заохочення до співпраці з боку їхніх урядів, відображаючи основні зобов'язання НАТО стосовно колективної та кооперативної безпеки.

Урядові програми підтримки вивчення Росії, як і орієнтована на вироблення політик діяльність самих російських експертів, мають брати до уваги деякі важливі обмеження та правила. Дуже часто потреба у фахових знаннях щодо Росії з боку преси, громадських угруповань, приватних грантодавців та державних установ зосереджена здебільшого на «розумінні Путіна» або ж на поясненні «путінської Росії» в певному контексті. Таке «зациклення» на постаті Путіна знаходить своє відображення і в роботі деяких університетів та аналітичних центрів. Таким чином вони відповіли на зміни у внутрішній та зовнішній політиці Росії протягом президенства Путіна та означили левову частку своєї роботи як нову «Кремленологію». Як зазначив один відомий російський дослідник, зосередженість представників Заходу на «путінській Росії» дає цілковито викривлене розуміння ситуації, оскільки нинішнього очільника Кремля можна було б пізнати набагато краще, назвавши його «російським Путіним»¹. Хоча його власні уявлення й були безпосередньо сформовані унікальним власним досвідом, Путін все ж є відповіддю та проявом масштабніших трендів у російському суспільстві, політиці та економіці протягом останніх декількох десятиліть².

Отже, хоча ґрунтовне вивчення Росії може пролити певне світло на тренди та контекст, які впли-

вають на процес прийняття рішень представниками російської еліти, загалом немає підстав вдаватися до шаманської науки «Кремленології», яку часто відображають у фільмах та шпигунських романах. Здається, що подібні підходи також не враховують життєво важливий урок «холодної війни», під час якої навіть найгеніальніші з дослідників Росії не могли не те що прочитати думки кремлівської еліти, а навіть передбачити найбільш масштабні події зовнішньої або внутрішньої політики Радянського Союзу. За словами одного колишнього високопосадового американського дипломата, навіть наприкінці літа 1991 року більша частина експертів з питань Росії в уряді та університетах США очікувала, що впродовж наступного року Москва лише послабить контроль над Балтійськими республіками, однак Радянський Союз залишиться могутнім та непорушним протягом багатьох років³.

Аби відновити фахові знання про Росію на Заході та дати їм новий поштовх, маємо бути пильними й поміркованими, оскільки не може бути єдиноправильних відповідей при вивченні інших суспільств та культур, а найважливіші відкриття часто знаходяться там, де мало хто очікує їх знайти. Ми також повинні бути терплячими, адже глибоке та збалансоване розуміння будь-якого народу або регіону розвивається роками, навіть десятиліттями. Проте поновлені інвестиції у згадані сфери можуть окупитися і в короткостроковій перспективі, повернувши до сфери вироблення політики найкращих та найдосвідченіших експертів з питань Росії, котрі свого часу почали займатися іншими питаннями. Нарешті, нам необхідно підійти до вивчення Росії з відкритістю, а не зашореністю, уникаючи звичних, проте хибних припущень, заснованих на глибоко вкорінених упередженнях, або ж на більш ніж знайомих західних літературних, кінематографічних та політичних стереотипах щодо росіян.

Довгий шлях попереду

*«Безперечно, ще ніколи не було кращого тесту на якість нації. У світлі цих обставин, вдумливий дослідник російсько-американських відносин не знайде жодної підстави скаржитися на виклик, який Кремль складає американському суспільству».*⁴

Здається, кожне покоління має звичку вбачати у викликах сучасного світу щось зовсім відмінне

¹ Zlobin N. Russia's New Course [audio recording]. – Wilson Center, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wilsoncenter.org/event/russias-new-course>.

² Hill F. and Gaddy C. Mr. Putin: Operative in the Kremlin. – Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2013.

³ J. Collins, Author Interview with Ambassador James F. Collins, 2010.

⁴ Kennan G. The Source of Soviet Conduct // *Foreign Affairs*, (25), 1947.

від того, що ми вже бачили раніше, і, напевно, це частина нашої людської суті. Щоб пояснити, чому так відбувається, найчастіше згадують про стрімкий розвиток технологій, новий рівень економічного добробуту, зміни в релігійних і політичних переконаннях, та, безперечно, уроки історії. Все ж деякі висновки, беззаперечно, залишаються такими ж важливими сьогодні, як і в минулому, включно з питаннями міжнародної безпеки та відносин між сьогоднішніми наддержавами. Кеннанівська оцінка джерел російської зовнішньої політики та його рекомендації щодо всебічної західної стратегії стримування виявляються особливо вагомими у контексті нинішнього виклику, котрий постав перед західними політиками.

Аналіз Росії, здійснений Кеннаном у перші роки «холодної війни», та його поради щодо описаної вище комплексної й послідовної «політики стримування» значною мірою призвели до розуміння ключових компонентів політичної відповіді Заходу для Росії в нинішній період. Стикнувшись із російською анексією Криму та вторгненням у Східну Україну, Захід вдався до економічних, політичних та дипломатичних санкцій та виступив єдиним фронтом проти значних політичних порушень, лише поглиблюючи російську ізоляцію від більшої частини світової економіки. Західні уряди також надали безпосередню підтримку Україні, аби посилити її спроможність захищати свій суверенітет і водночас втілювати надзвичайно складні, однак життєво необхідні реформи, спрямовані на подолання корупції та ліквідацію монопольної влади декількох олігархічних груп.

Ці зусилля навряд чи мали трансформаційний вплив на російську політику чи на політичні, соціальні та економічні проблеми, з якими стикається Україна, і з точки зору кеннанівської «політики стримування» до них і не варто було вдаватися. Сьогоднішня політика Заходу щодо Росії, як і впродовж «холодної війни», мала б орієнтуватися радше на перемогу в довгостроковій перспективі. Укріплення основ значних економічних, політичних та культурних досягнень Заходу є привабливою силою для народів та країн, що знаходяться на перетині геополітичних інтересів Росії та Заходу. Ця ж сила також могла б нівелювати російське втручання з метою використання внутрішніх слабкостей або розбіжностей між країнами-членами НАТО чи Європейського Союзу.

Демонструючи значну єдність та рішучість чинити сильний спротив військовій агресії, Захід однак може відмовитися від змагання з Росією на пострадянському просторі та не вдаватися до по-

стійних маневрів з демонстрації символів та знаків своєї переваги. Це позбавить Кремль одного з найсильніших його фронтів антизахідної пропаганди та дасть змогу росіянам самим вирішувати чи задоволені вони своїми політичними лідерами й місцем своєї країни в світі. Цілеспрямовані та тривалі інвестиції у посилення спроможності Заходу зрозуміти Росію, можуть допомогти відрізнити факти від ілюзій та пролити світло не лише на думку росіян про власну країну та світ, але й чинники, які цю думку сформували.

Не викликає подиву, що дехто на Заході назвав би кеннанівське розуміння стримування незадовільним. Багато хто вже стверджує, що російська військова агресія, нехтування Росією базовими міжнародними нормами та її спроби геополітичного та навіть історичного ревізіонізму заслуговують не на ретельний аналіз, стратегічну витримку та єдність у питанні колективної безпеки, протидії й спільних цінностей, а на жорсткішу та безкомпромісну відповідь¹. Кеннан зустрічав жорстку опозицію з боку своїх колег-радикалів навіть в Адміністрації США, де він працював багато років. Серед найвідоміших опонентів Кеннана був Пол Нітце, який розглядав «холодну війну» як «боротьбу волі та чисельності» та виступав за досягнення переваги над Радянським Союзом шляхом нарощування кількості потужнішої зброї та її розміщення по всьому світу².

Безперечно, політика стримування не зможе досягти успіху, якщо її сприйматимуть як шлях найменшого спротиву, або якщо цей термін використовувати лише на папері в обговоренні внутрішніх політичних розбіжностей. Якщо Захід прагне повернутися до «стримування» як до керівного принципу своєї сучасної політики щодо Росії, тоді необхідно звернути особливу увагу на те, що ми розуміємо під цим терміном, та реалізовувати таку політику послідовно. Найголовніше, політична еліта та публічні інтелектуали, котрі виступають за нову «доктрину стримування», мають бути підготовленими, аби пояснити чому саме вона є доцільною відповіддю на виклик Заходу з боку Росії, та як у довгостроковій перспективі вона зможе допомогти досягнути кращого майбутнього для представників Заходу і для росіян.

¹ Ben-Ami S. Taking On Revisionist Russia // *Project Syndicate*, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.project-syndicate.org/commentary/revisionist-russia-ukraine-fight-by-shlomo-ben-ami-2015-03>.

² Youngsmith B. Warriors, Hot and Cold // *New Republic*, 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://newrepublic.com/article/77221/hawk-and-dove-nicholas-thompson-nitze-ken-nan-cold-war-soviets>.